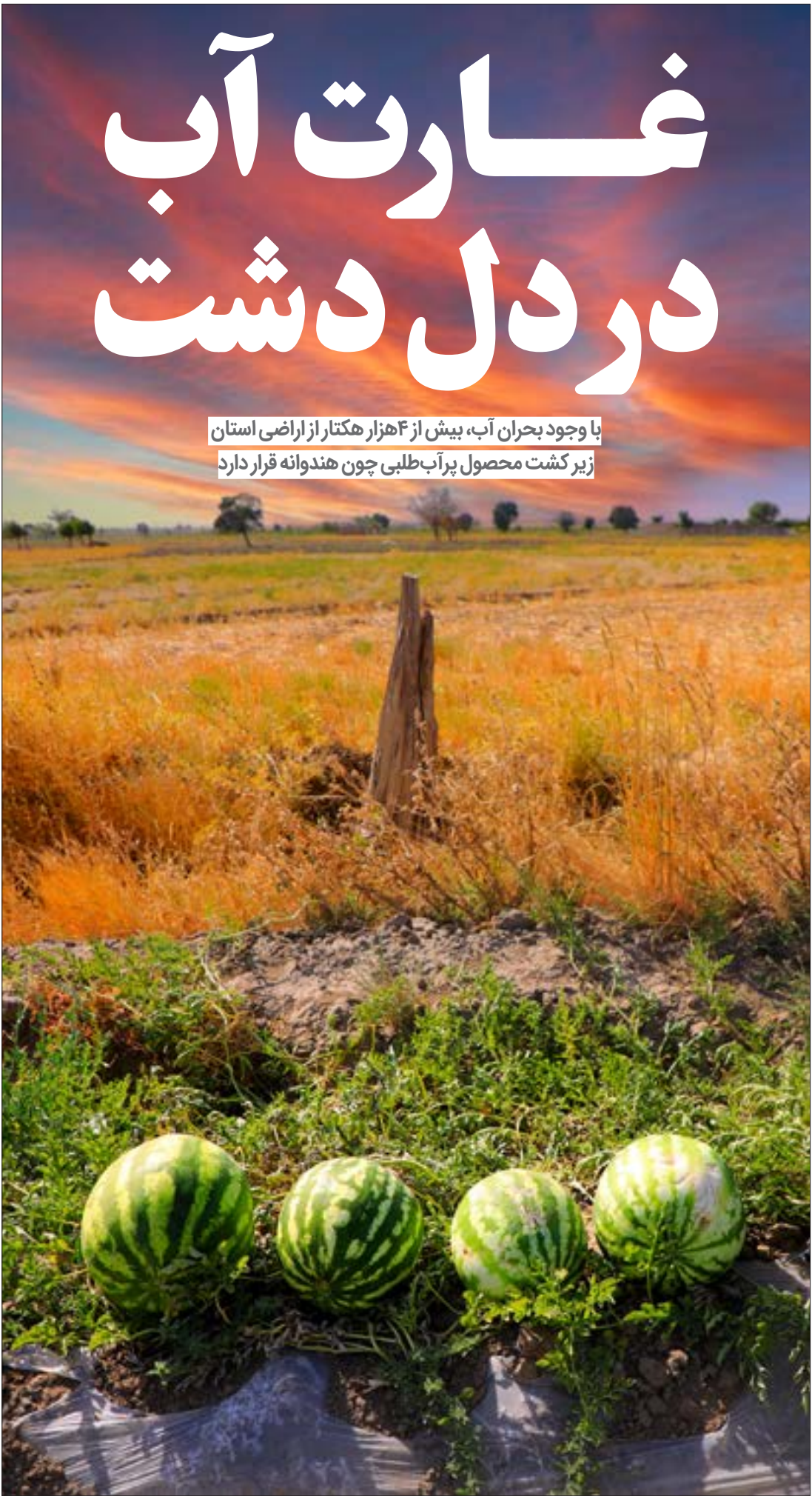

نگار: سعید گل‌آهنورا

هندوانه ها تمام دشت را روبه سبزی برده اند؛ درست مثل یک زمین فوتبال پر از توپ های سبز. زمین های خشک و تفتیده دوسوی جاده خاکستری، شیره جانشان را برای این سرسبزی گذاشته اند و اندک اندک باید این سفره داری را به پایان برسانند. فصل برداشت است و کشاورزان سخت مشغول کار هستند. وانت های آبی، سپر به سپر منتظرند تا نوبتشان بشود، با هندوانه های درشت راهی شهر شوند و در آنجا بارشان را سوار کامیون هایی کنند به مقصد ناکجا آباد. هندوانه های «گل سرا» درست مثل محصولات مزارع «غبرسرا»، «شهین آباد»، «صفی آباد»، «کاریزک»، «مرغزار»، «برزو»، «پاکدار» و خیلی از روستاهای اطراف تربت حیدریه، شیرین و آبدار است. اکبرآقایکی دوتا از آن درشت ترهایش را بالا بیاوریم می کنند و می شکنند و با چاقوی دسته قرمزی که در دل سرخ هندوانه فرو رفته است، جلویمان می گذارد و می گوید: «بفرمایید؛ چیز قابل داری نیست». او شاید نمی داند قابل داری تحفه ای که پیشگشمان می کند، به جز مهمان نوازی صمیمانه، مرقون آب بسیار زیادی است که برای دانه دانه محصولات جالیزش به خورد خاک داده است؛ آبی که در یکی از مناطق گرم، خشک و کم بارش کشور صرف کاشت محصولی می شود که نه استراتژیک است، نه ثروت آفرین، محصولی که برای به عمل آمدن هر کیلو از آن به دست کم ۱۵۰ لیتر آب نیاز است و با این وجود به ثمن نخس به دامان میدان بار می رود؛ البته پنج هکتار زمینی که اکبرآقا دارد، مشتکی است از نمونه یک خروار زمین و اگر بدانید ۴ هزار هکتار از زمین های استانی چون خراسان رضوی هم اکنون زیر کشت محصول هندوانه آبی است و از هر هکتار در بدبینانه ترین حالت ممکن چیزی حدود سی تن محصول برداشت می شود، شاید بیشتر به عمق ماجرا و میلیون ها لیتر آبی که به صورت پنهانی از دشت های ممنوعه و ممنوعه بحرانی شرق کشور به یغما می رود، پی ببرید. در گرمای بیش از چهل درجه ای یک روز مرداد، دل به جاده های خشک استان زدیم و سراز جالیزهای کشت هندوانه و خربزه در چهل کیلومتری شهرستان تربت حیدریه درآوردیم.

گزارش روز

نگار: سعید گل‌آهنورا

چاه موتورهایی که همه جا هستند!

تاستان، روزهای شلوغ اکبرآقا است که به همراه چهار فرزند قد و نیم قدش از صبح خروس خوان تا تنگ غروب، قامتش برای چیدن هندوانه های ریزودرشت از بوته ها خم می شود. انگشتان خاکی اش را رو به هر جا که می گیرد، نشانی از چاه موتوری می بینی که شیره جان دشت را چنده لیتر برنانه می مکند. می گوید: هشت چاه در همین حوالی وجود دارد که هر کدامشان کفاف آبیاری سی هکتار زمین را می دهد؛ یعنی چیزی حدود ۲۴۰ هکتار از اراضی گلسرا و اطراف و اکنافش با همین هشت حلقه سیراب می شوند.

سهمیه آب زمین های اواز این چاه ها، هفته ای دوازده ساعت بیشتر نیست اما اکبرآقا به مدد استخر شانزده متری روبازش که در حواشی زمین های بادام ساخته شده است، هم آب چاه را برای کشت های خود ذخیره می کند و هم آبی را که از دل کوه برایش سرازیر می شود. به گفته خودش وقتی نوبت آب رسانی به زمین هایش می شود، چیزی حدود سی لیتر برنانه از چاه ها خروجی می گیرد؛ البته این نکته را هم می گوید

که چاه های آب، دیگر مثل گذشته آن جان لازم را ندارند و خروجی شان روزبه روز کمتر می شود. اکبرآقا به تبخیر استخرش هم باور ندارد و می گوید تبخیر آن قدرها هم زیاد نیست.

خنده اش پاسخ سؤالم می شود وقتی از او درباره اینکه چرا در این گرمای هوا و کم آبی، خود را مشغول کاشت میوه های پر آب طلب می کند، می پرسم. با همان خنده می گوید: «اگر هندوانه نکارم، چه بکارم؟ چند سالی پیاز کاشتیم، جهاد کشاورزی کمکی نکرد و روی دستانم باد کرد. گندم هم کاشتیم، ولی هنوز ۱۰۰ میلیون تومان پولمان رانداده اند. همچنین در زمینی که هفت سال زعفران داده است، نمی توان دوباره زعفران کاشت. در این فصل مجبوریم هندوانه و خربزه بکاریم؛ هم بازاریش را دارد و هم ارزش زحمتش را». به گفته خودش هندوانه ها را کیلویی ۱۰ هزار تومان از او می خرند. معمولی هایش را در میدان های بار اطراف می فروشند و خوب ترهایش را راهی مشهد می کنند تا پس از تأمین نیاز این شهر، صادراتی هایش به کشورهای حاشیه خلیج فارس برود.

پارسال ۶ تن؛ امسال ۳۰ تن

امیرحسین گلی هم جوانی بیست و چند ساله است که روی زمین آبا و اجدادی خودش کار می کند. می گوید پارسال همین زمان، شصت تن در هر هکتار هندوانه برداشت می کردیم، اما امسال به دلیل تگرگ و مسائل دیگر این میزان به نصف کاهش پیدا کرده است. می پرسم می دانی هر هندوانه حدود پانصد لیتر آب مصرف می کند؟ می خندد و می گوید: «نه بابا؛ این حرف ها هم نیست. نهایتا هر هندوانه دویست لیتر آب می برد». می پرسم حالا صد لیتر آب؛ لیتر؟ کم است؟ دوباره می خندد، گردنی کج می کند و این بار چیزی نمی گوید.

۱۳ بار یا ۱۶ بار آبیاری

به گفته امیرحسین، بستگی به نوع کشت دارد اما معمولاً کشاورزان از زمان کاشت هندوانه تا زمان برداشت آن، سه بار به صورت جدی به زمین آب می دهند؛ موضوعی که حسین غلامی، یکی دیگر از کشاورزان شهرستان، طور دیگری برایشان تعریف می کند. آقای غلامی می گوید: زمین هندوانه را ابتدا هر هشت روز یک بار و وقتی هندوانه ها شکل می گیرند، هر چهار روز یک بار آبیاری می شود و در مجموع شاید پانزده تا شانزده بار نیاز باشد که زمین غرق در آب شود تا محصول به بهترین شکل به عمل بیاید. برای الگوی کشت جایگزین هم می توان کارهایی مثل کشت جaro که هر کیلویی از آن تا ۵۰ هزار تومان هم مشتری دارد، انجام داد اما کشت هندوانه وقت کمتری می خواهد و زحمت کمتری برایشان دارد.

دخل و خرجی که برابر نیست

هرچند از مزارع کاشت هندوانه تا دفتر مدیران و مسئولان مرتبط با کاشت و برداشت، چندین کیلومتر فاصله وجود دارد، بسیاری از آمار ریزودرشت مرتبط با بحران کم آبی و الگوی کشت را باید از اتاق های کارشناسان بیرون کشید. یکی از این اتاق ها، دفتر مطالعات پایه منابع آب شرکت آب منطقه ای خراسان رضوی است که وقتی اعداد و ارقام دارایی و درآمد منابع آبی استان را برایشان فهرست می کند، تازه می توان اوضاع حاد آبخوان و سفره های زیرزمینی دشت های تشنه این خطه را درک کرد.

محمود ارجمندشریف، مدیر این دفتر، در پاسخ به این سؤال که چرا باید محصولی پر آب طلب همچون هندوانه در این منطقه از کشور با این وضعیت اسفبار آبی تولید شود، می گوید: «چون باور نکرده ایم که چالشی به اسم افت منابع آب زیرزمینی داریم. این فاجعه رانه من متخصص باور کرده ام، نه مردم، نه سیاستون».

او سر درد دلش باز می شود و ادامه می دهد: خراسان رضوی، یکی از استان های خشک کشور و دارای ۲۷ محدوده مطالعاتی است که حوزه دشت تربت جام این استان در طول ۳۶ سال، ۴۶ مترافست سطح آب زیرزمینی داشته است؛ به معنای دیگر در این مدت، ۵ میلیارد و ۳۷۰ میلیون مترمکعب از این آبخوان، آب برداشت کرده ایم. این رقم وقتی ملموس می شود که بدانید حجم سد بزرگی همچون «دوستی» در حالت سرریز چیزی حدود یک میلیارد و ۲۵۰ میلیون مترمکعب است. دشت های دیگر استان هم حال روز بهتری ندارند. دشت جوبین با ۲۷ متر افت آب و ۵ میلیارد مترمکعب کاهش مخزن، در ردیف دوم قرار گرفته است و بعد از آن دشت های نیشابور، مشهد، سبزوار، مه ولات و خواف، رکورددار افت سطح آب زیرزمینی هستند.

به گفته او، از دشت مشهد در ۳۹ سال اخیر ۳ میلیارد و ۲۸۰ میلیون مترمکعب آب برداشت شده که سبب افت ۲۴ متری این آبخوان شده است. تربت حیدریه هم در جدول میزان مصارف آبی، حال روز بهتری ندارد و با یک میلیارد و ۲۵۰ میلیون مترمکعب برداشت و با افت ۲۳ متری سطح آب زیرزمینی در مدت ۳۵ سال در رتبه هشتم جای گرفته است.

هر دادن ثروت ملی به چه قیمت؟

مدیر مطالعات پایه منابع آب شرکت آب منطقه ای خراسان رضوی می افزاید: باید دید با این حجم آبی که از دشت های مختلف استان برداشت کرده ایم، چقدر توانسته ایم ثروت و محصولات راهبردی تولید کنیم. قطعاً هندوانه، محصولی راهبردی نیست و در حقیقت روی محصولی مانور می دهیم که اصلاً نیاز غذایی جامعه محسوب نمی شود. این نوع کشت، هدر دادن منبع ارزشمندی به نام آب است و سال های بعد مجبوریم چند برابر درآمدی که از این محل داشته ایم، صرف کنیم تا شاید این کسری جبران شود.

مصرف در ۲۵ سال؛ جبران در ۵۰ سال

او که معتقد است به اندازه ای که انرژی و آب مصرف می کنیم، پول از نتیجه آن کسب نمی کنیم، می گوید: در استان در مدت ۲۵ سال اخیر چیزی حدود ۳۳ میلیارد مترمکعب آب از ذخایر زیرسطحی برداشت شده است که اگر بخواهیم این میزان به آبخوان بازگردد، در شرایط انقباضی شدید، شاید بیش از پنجاه سال طول بکشد. ارجمندشریف این نکته را هم می گوید که نباید دچار اشتباه استنتاجی شویم و صرفاً کاشت یک محصول را بررسی کنیم. در حال حاضر مصرفمان ۱۰ برابر بیشتر از قدرت تولیدمان است و باید به این نکته توجه کنیم.

هر مترمکعب آب؛ فقط ۳۰ تومان

در ادامه، مشاور مدیرعامل شرکت آب منطقه ای خراسان رضوی دلیل این گیروگرفت را، ارزان بودن فیزیک آب می داند و می گوید: برای یک مترمکعب یا هزار لیتر آب که یک تن وزن دارد، رقمی که پرداخت می شود، فقط سی تا یک تومانی است و مادامی که این تعرفه گذاری برای مایع حیاتی وجود دارد، نباید منتظر تغییر الگوی کشت محصولاتی پر آب طلب چون هندوانه و خربزه در استان و به تبع آن در جای جای ایران باشیم.

علیرضا طاهری اشاره ای به قیمت آب آشامیدنی بسته بندی می کند و ارزش واقعی هر مترمکعب آب را با این قیاس، چیزی حدود ۲۰ تا ۳۰ میلیون تومان می داند.

به گفته او، میوه های جالیزی همچون هندوانه طوری تولید می شوند که پول حمل و نقل و جابه جایی شان هم در نمی آید و با این حال به ادامه کشت محصولی با این همه چالش اصرار می ورزیم. هرچند الگوی کشت، بیشتر تابع اقتصاد کشاورز است، نمی توان ذخایر مهم و حیاتی آب را به دلیل سودآوری و درآمدزایی بیشتر برای برخی افراد، فدای مصالح جامعه کرد.

او این سؤال را که چرا با علم به تمام این مسائل، جلوی این گونه کشت ها گرفته نمی شود، این گونه پاسخ می دهد: «در مملکتمان بیشتر از اینکه نیاز به نابغه داشته باشیم، نیازمند آدم پیگیر هستیم. قطعاً ۵۱ درصد کار یک آدم معمولی پیگیر، بهتر از ۹۹ درصد کار یک آدم نابغه غیرپیگیر است. اگر این موضوع را هم به صورت ویژه پیگیری کنیم، بی شک اتفاقات خوبی در زمینه الگوی کشت خواهد افتاد».

به جای هندوانه چه بکاریم؟

به جای هندوانه چه چیزی بکاریم؟ پاسخ این سؤال را معاون بهبود تولیدات گیاهی سازمان جهاد کشاورزی خراسان رضوی با آمار و ارقامی می دهد که نشانگر آن است که استانمان دست برتری در تولید محصولاتی همچون داروهای گیاهی دارد.

البته محمد میری بر این باور است که با اقدامات ترویجی انجام شده در یک دهه اخیر و توجه کشاورزان درباره وضعیت آبی دشت های ممنوعه، سطح زیرکشت محصولاتی همچون هندوانه و خربزه این استان به شکل تأمل برانگیزی کاهش پیدا کرده است. آمارهایی که او می دهد، به این نکته اشاره می کند که میزان کشت هندوانه آبی در جالیزهای استان از ۵ هزار و ۴۴۰ هکتار سال گذشته با ۲۵ درصد کاهش در حال حاضر به رقمی حدود ۴ هزار هکتار رسیده

است. این میزان به جز ۲ هزار و ۲۰۰ هکتار زمین دیمی است که زیرکشت هندوانه آجیلی رفته است. این آمار درباره کشت خربزه هم صدق می کند و حاکی از کاهش ۹ درصدی سطح زیرکشت این محصول در نقاط مختلف خراسان رضوی است.

وی با اشاره به ۲۳ هزار هکتار سطح زیرکشت هندوانه و خربزه در استان، بر این باور است که با وجود پرآب طلب بودن این محصولات، تغییر در روند کشت و اقداماتی همچون به زراعی، اجرای مالچ و کشت نشایی، ۵۰ تا ۶۰ درصد بر بهره وری آب تأثیرگذار بوده است.

به گفته او، یکی از دلایل مهم استمرار کشت این محصولات، کوتاهی دوره کاشت و مزیت های اقتصادی نسبت به سایر محصولات بهاره به شمار می آید، اما در این میان کشاورزان می توانند به سمت کاشت گیاهان مقرون به صرفه تری همچون گیاهان دارویی یا پسته حرکت کنند. در حال حاضر بیش از ۲۷ هزار هکتار از اراضی استان، زیرکشت گیاهان دارویی قرار دارد که در کنار مختصات اقتصادی بالا، نیازمند آب کمی برای رشد است.

همه باید پای کار الگوی کشت بیایند

معاون بهبود تولیدات گیاهی سازمان جهاد کشاورزی خراسان رضوی به تدوین الگوی کشت در دهه ۸۰ اشاره می کند و در پاسخ به سؤالی درباره چرایی اجرائشند دقیق این الگو می گوید: این الگو برای هر شهرستان بنا بر اقتضائات و محدودیت های منطقه ای با تأکید بر کاشت محصولات مزیت دار، تدوین شده است و با این حال، اجرای آن یک هم افزایی بین بخشی را می طلبد و نباید تمام انتظارات را از مجموعه ای همچون جهاد کشاورزی داشت.

از میری درباره سطح قاطعیت و میزان اهتمام ویژه برای اصلاح الگوی کشت و جایگاهی که سازمان جهاد کشاورزی در این زمینه دارد، می پرسم. او شمار بهره برداران حوزه کشاورزی خراسان رضوی را بیش از ۳۳۷ هزار نفر و سطح زیرکشت محصولات مختلف در این استان را افزون بر ۸۵۰ هزار هکتار اعم از باغی و زراعی اعلام می کند و می گوید: تا همین چند سال قبل، میزان کشت هندوانه آبی در شهرستانی همچون تایباد، بیش از ۴ هزار هکتار بود و در حال حاضر سطح زیرکشت مجموع استان به این رقم رسیده است، پس قاطعیتی برای این موضوع هست و اگر همه دستگاه ها پای کار بیایند، قطعاً سند الگوی کشت می تواند زمینه ساز اتفاقات خوبی در این حوزه شود.

نگاهی آماری به وضعیت آبخوان های خراسان رضوی

کسری مخزن (میلیارد مترمکعب)	افت کل (متر)	بازه زمانی مطالعاتی (سال)	آبخوان	ردیف
۳/۲۸	۲۴/۲۸	۳۹	مشهد	۱
۵/۳۷	۴۶/۲۶	۳۶	تربت جام- قریمان	۲
۵/۰۰	۲۷/۱۴	۳۶	جوبین	۳
۳/۹۱	۲۲/۴۰	۳۱	نیشابور	۴
۱/۸۰	۱۶/۴۶	۴۷	سبزوار	۵
۱/۶۵	۳۰/۱۵	۲۹	مه ولات	۶
۱/۵۷	۳۰/۵۳	۳۵	خواف	۷
۱/۳۵	۲۳/۶۱	۳۵	تربت حیدریه	۸
۱/۳۴	۱۹/۸۴	۳۳	دشت رخ	۹
۱/۲۴	۳۲/۲۳	۳۶	کاشمر- کل	۱۰
۰/۹۵	۵۳/۶۱	۳۵	رشتخوار	۱۱
۰/۷۸	۴۸/۸۲	۳۰	کرات	۱۲
۰/۷۵	۱۷/۷۵	۲۶	تایباد	۱۳
۰/۶۰	۱۰/۰۵	۳۳	سرخس	۱۴
۰/۵۴	۱۵/۰۰	۱۸	بردسکن	۱۵
۰/۵۴	۳۹/۰۳	۳۳	نریمانی	۱۶
۰/۵۳	۲۳/۹۶	۳۱	جنگل	۱۷
۰/۴۱	۷/۶۹	۳۰	عطائیه	۱۸
۰/۴۰	۲۰/۵۷	۳۷	ازغند	۱۹
۰/۳۴	۹/۰۵	۲۹	گیسور- کل	۲۰
۰/۳۱	۴/۹۷	۲۴	پجستان- یونس- کل	۲۱
۰/۲۶	۱۳/۴۸	۲۶	درونه	۲۲
۰/۲۴	۱۱/۲۲	۳۷	داورزن	۲۳
۰/۱۹	۸/۳۳	۳۰	بیمرغ- عمرانی- کل	۲۴
۰/۱۲	۲/۰۸	۲۱	زوزن	۲۵
۰/۰۹	۲/۶۳	۳۴	گناباد	۲۶
۰/۰۷	۴/۶۱	۳۹	درگز- کل	۲۷
۰/۰۴	۱۰/۲۵	۱۳	ریوش	۲۸
۰/۰۴	۴/۹۸	۱۲	شهرنو- باخرز	۲۹
۰/۰۳	۸/۳۳	۱۸	جنت آباد- صالح آباد	۳۰

شهرآوا
SHAHRA NEWS.IR
۴ شنبه
۱۲ مهر ۱۴۴۶
شماره ۲۲۳۳

